

VARIA

Bibliopolium

Habent sua fata libelli

Erasmus: *Institutio principis christiani*. Bázél 1516.

500 éves a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet legrégebb könyve

Nagy hévvel zajlanak az előkészületek a reformáció 500. évfordulójának méltó megünneplésére. Bár a reformációt nem a leghelyesebb egyetlen időponthoz kötni, 1517. október 31. mégis fontos dátum, mert ettől kezdve bontakoznak ki a reformáció jelentős eseményei. Viszont kevesebbet beszélünk azokról a szintén jelentős előzményekről, amelyek előkészítették a reformációt, és kibontakozásához vezettek.

A keresztyén humanista Erasmus reformátor volt az előreformációban. Neve legtöbbször az egyetemi hallgatók külföldi tanulási lehetősége kapcsán hangzik el, és neve után megjelenik előttünk a „+” szimbólum. De azt, hogy ki volt Erasmus, és mi volt az a „plusz”, amit a tudós a keresztyén Európának nyújtott, már kevesen tudják.

Egy évvel a reformáció beindulása előtt, 1516-ban jelentette meg az általa lefordított Újszövetséget, amelyet ő *Novum Instrumentum*nak nevezett. A fordítás előszavában, a *Paraclesis* traktátusban már hangsúlyozta, hogy minden embernek, tehát a laikusoknak is olvasniuk kell Szentírást.

Műveiben gyakran kritizálta a papságot és a kiüresedett rítusokat, a belső, mélyebb kegyesség buzdította olvasóit. Pacifistaként toleranciát propa-

Rotterdamai Erasmus
(1466–1536)

If. Hans Holbein (1497–1543)
festménye 1523-ból

gált a háborús helyzetekben, és 3000-nél több levelet váltott Európa vezető egyéniségeivel: pápa, király, herceg, katoná, politikus és teológus, később reformátor is kapott tőle tanácsot vagy útmutatást.

A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtárának legrégebb könyve, az Erasmus által 1516-ban írt *Institutio principis christiani* – *A keresztyén*

fejedelem neveltetése című könyv idén 500 éves. Pontos bibliográfiai leírása:

Erasmus, Desiderius: *Institutio Principis Christiani saluberrimis referta praeceptis, per Erasmus Roterodamum, cum alijs nonnullis eodem pertinentibus* [...]. Froben Johann, Basel 1516, mense majo. 4. – [166] pag., plur. fig. xylogr., 2 sign. typogr. – VD16 E 3133. A könyvtárunkban található példányt egy kolligátumba kötötték, amely a következő műveket is tartalmazza:

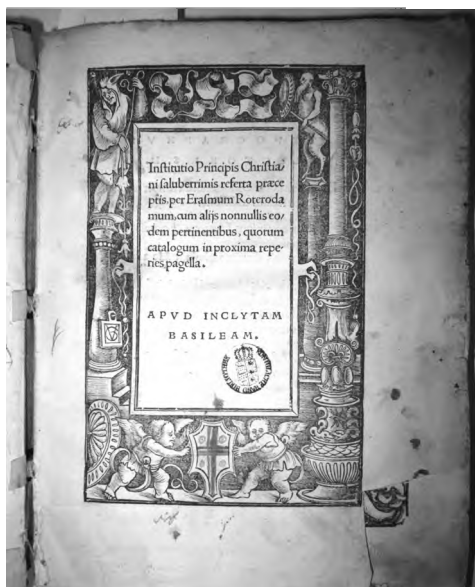
1. Erasmus, Desiderius: *Panegyricus gratulatorius de felici ex Hispania reditu ad [...] principem Philippum* [...]. [EST: Ad illustrissimum principem Philippum [...] de triumphali profectione Hispaniensi [...] gratulatorius panegyricus]. (VD16 E 1874)

2. Isocrates: *Praecepta de regno administrando* [...]. [EST: Ad Nicoclem]. Beteiligte Pers.: Erasmus, Desiderius. (VD16 I 525)

3. Plutarchus: *De discrimine adulatoris et amici* [EST: Quo pacto quis dignoscere possit adulatorem ab amico]. (VD16 P 3715)

4. Plutarchus: *De utilitate ab inimicis capienda* [EST: Quo pacto quis efficere possit, ut capiat utilitatem ab inimico]. (VD16 P 3722)

A kötet utolsó lapja csonka. Kötése sérült, három dupla bordára fűzött vaknyomásos, növényindás és madaras görgetővel, a gerincen Luther-rózsás bélyegzővel díszített, barna kecskebőr kötés, két fekete selyemszalag nyomával. Az előzékek és az oromszegők hiányoznak. A gerincmervítő kódexlap (egyetlen darab a gerinc hosszában). A könyv címlapjára nyomott pecsét arról tanúskodik, hogy a könyv korábban a stuttgarti Königliche Hand Biblio-

thek, vagyis a 1810–1886 között Königliche Hofbibliothek névvel működő Württembergische Landesbibliothek tulajdonában volt. Későbbi tulajdonosait nem ismerjük, mint ahogy azt sem, hogy mikor került a Protestáns Teológiai Intézet könyvtárába. Jelenlegi jelzete: Ant. 26. (Ld. Kurta József: *A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtárának régi állománya I. Az 1601 előtti, nem magyar nyelvű, külföldön megjelent nyomtatványok katalógusa*. Kolozsvár, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, 2015. 75. tétel.)

Erasmus nemcsak teológus, filozófus és filológus volt, hanem pedagógus is. *A tanulás, az elemzés és a magyarázat módszere* (*De ratione studii ac legendi, interpretandique auctores libellus aureus*) című értekezését 1512-ben, a *Nyájás beszélgetések* (*Colloquia familiara*) munkájában található neveléssel kapcsolatos fejezeteket 1522 és 1524 között, *A gyermekek korai erkölcsös és tudományos nevelése* (*Declamatio de pueris ad virtuem ac literas liberaliter instituendis, idque protinus a*

nativitate) traktátusát 1529-ben, *A gyermek illő magatartásáról (De civilitate morum puerilium)* című munkáját pedig 1530-ban írta.

Legkiemelkedőbb pedagógiai írása az *Institutio principis christiani*, amelyet 1516-ban Hieronymus Froben nyomtatott ki Bázelen. A mű politikai jellegű, amelyben etikai és didaktikai szempontok dominálnak. Erasmus a 16 éves Károly spanyol királynak (1500–1558) dedikálta könyvét. Elsődleges célja ez volt: útmutatást adni a későbbi V. Károly uralkodó számára a tudatos keresztényénné és felnőtté váláshoz, s egyben elnyerni a fejedelem kegyeit. Másodlagos célja pedig az volt, hogy könyve a mindenkori jövődöbéli európai vezetők számára szolgáljon kézikönyvként.

Az Erasmus tollából származó mű olyan elveket fogalmazott meg, amelyek jóval megelőzték korának pedagógiai felfogását. A nevelési-tanítási folyamatban figyelembe vette a lélek-

tani szempontokat, a növendék pedig központi szerepet kap. A testi fenytést elveti – főleg a fejedelmek neveltetése esetében –, a fegyelmezés fő eszközét a szelidségben és racionális meggyőzésben látja, továbbá szorgalmazza a jutalmazás technikáját. Nevelési elveit két csoportra szokás tagolni: az első az értelmi nevelés, amelyben főként az irodalmi, nyelvi és retorikai képzést részesíti előnyben; a második az erkölcsi nevelés és formálás. Jó fejedelemnek az tekinthető, aki latin és görög nyelvoktatásban részesül, megismerkedik az antik művekkel, és erkölcsös életet él. Erasmus pedagógiáját a szabad tudományok és a vallásos életfelfogás ötvözödése jellemzi.

A keresztény fejedelem neveltetése ajánlásában Erasmus, a „humanisták meg nem koronázott fejedelme” Platónra hivatkozik, aki szerint az állam soha sem lesz boldog, míg nincs filozófus vagy filozófia hatására munkálkodó uralkodójuk. A filozófián, amint meg is magyarázza azt az ajánlólevélben, Erasmus olyan bölcsességet ért, amelylyel az uralkodó a mennyei uralom példáját követve gyakorolja a jó államvezetést (Hillerbrand, Hans J.: *Erasmus and his Age*. Harper Torchbooks, New York 1970, 96).

Három évvel az *Institutio principis christiani* kiadása előtt már megszületett Niccolò Machiavelli *Il Principe* műve, azonban nem állíthatjuk biztosan, hogy Erasmus ismerte volna Machiavelli munkáját, vagy akár más, ehhez hasonló témájú művet olvasott volna, ugyanis Machiavelli könyvét csak 1532-ben publikálták. Nézeteik eltérőek: az általuk megrajzolt kép mögött egymástól nagyon eltérő fejedelmi ideológia áll.

Machiavellitől eltérően Erasmus nem a türannoszi tekintélyt megkövetelő autoritássá próbálja nevelni hercegét, hanem olyan vezetőt kíván faragni belőle, akit a nép szeret. Az *Institutio principis christiani* szerint a király szolgálja a népet, és nem hatalmaskodik fölötté, hanem a köz érdekét képviseli.

Az Erasmusra jellemző békítő szándék ebben a műben is érzékelhető. Személyével és tanításával, amelyben a pártatlanságot és pacifizmust képviselte, kortársai nem tudtak mit kezdeni. Bár munkáit számtalan ember olvasta, ideológiájával nem tudtak azonosulni. Korának szellemiségét meghalad, művei közül néhányat átok alá helyeztek, Luther pedig Krisztus ellenfelének nevezte. Sajnos V. Károlyra sem hatott kellő-

ISOCRATES AD NICOC
DE INSTITVTIONE
ERASMO ROTERO
INTERPRETE.

Aeteri quidē Nicodes, quā adducere, uel uestes, uel a
uel aliud eiusmodi rerum
ut ipsos habet inopia, ita
pia, mihi plane uidentur manifestam
nem, non dare munus, eademq; longe
q̄ illi qui quæstum huiusmodi profite

képpen, mert amikor felnőtt, és király lett, nem folytatott békés politikát.

Márton István,
IV. éves teológiai hallgató

Benyik György: *Magyar Biblikusok Lexikona*.
 JATEPress, Szeged 2016. ISBN 978-963-315-280-5, 248 old.

Benyik György professzor *A magyarországi biblikus irodalom a kezdetektől 1977-ig* (Szeged, 2000) című kézikönyve után újabb értékes lexikális művel gyarapította a magyar nyelvű teológiai irodalmat. Arra vállalkozott, hogy lexikonformában ismertesse a magyar nyelven író biblikusok életrajzát és munkásságát az első bibliafordítóktól a mai ószövetségi és újszövetségi könyvek értelmezésével foglalkozó teológusokig. Ugyanakkor figyelmet szentel az ókortudományi és a patrisztikai irodalom művelőinek is.

Az olvasó most Benyik György tízévi gyűjtőmunkájának eredményét veheti kezébe.

A lexikon újdonsága abban rejlik, hogy abban Benyik György nemcsak a római katolikus és protestáns írásmagyarázók nevét és műveit közli, hanem a görögkatolikus, zsidó, adventista, baptista és metodista szerzők életrajzi adatait, illetve írásait is. Igazi ökumenikus jellegű számbavételről van szó.

Az 1990-es politikai változás előtt a magyar nyelven tanuló teológiai hallgatók inkább csak a saját felekezetük biblikus irodalmát ismerték, kivéve a szótár, a nyelvtan, az archeológia és az ókortudomány szakkörébe tartozó kézikönyveket. Az irodalmi bezártság korszaka azonban megszűnt az 1990-es években. A magyar nyelvű biblikus professzorok és kutatók közös konferenciákon, szimpóziумokon találkoztak, és megosztották egymással kutatási eredményeiket. Véleményem szerint ez a nagy léptékű nyitás nemcsak a po-

litikai változásnak, hanem a II. vatikáni zsinat (1962–1967) szemléletváltásának és a holt-tengeri tekercsek felfedezésének is köszönhető. A bibliai könyvek olyan közös hitbeli forrássá lettek, amelyeknek történetkritikai vizsgálata és teológiai értelmezése központi kutatási területté vált a biblikusok számára – függetlenül a felekezeti színezettől. Ez a közös kutatási kedv kiterjedt a holt-tengeri tekercsek, illetve az egyházatyák iratainak a tanulmányozására.

Ez az együttműködés már hamarabb elkezdődött a nyugat-európai államokban. Az 1970-es és 80-as években egy közös újszövetségi kommentár-sorozat terve jött létre (*Evangelisch-Katholische Kommentar zum Neuen Testament*), amelynek köteteit német ajkú protes-

táns és római katolikus egzegéták írták meg. Ez az ökumenikus munkaközösség elfogadta a H. G. Gadamer által javasolt hatástörténeti írásmagyarázati elvet. Ennek értelmében a Biblia magyarázóinak nemcsak az a feladata, hogy megkeressék az eredeti üzenet értelmét, hanem meg kell válaszolniuk azt a kérdést is, hogy az egyes igeszakaszok, perikópák milyen hatást gyakoroltak az egyházi irodalom fejlődésére, a hitvallások, a liturgiai formák és az énekköltészet kialakulására. Az írásmagyarázónak tehát párbeszédet kell folytatnia az előző korok értelmezési hagyományaival. E hatástörténeti vizsgálódás kihat a magyar bibliikus irodalom művelésére is. Ebből a szempontból Benyik professzor munkája igen hasznos segítséget nyújt.

A *Bevezetőben* Benyik György a *Czeglédy Sándor, Hamar István és Kállay Kálmán* 1933-ban megjelent *Bibliái Lexikonjára* hivatkozik, amely viszonylag kevés bibliakutató életrajzi adatait tartalmazza. Ezt a hiányos ismeretanyagot kívánja pótolni a maga vállalkozásával. Munkájával arra szeretné ösztönözni az egyes felekezetekhez tartozó bibliikus professzorokat és kutatókat hogy a jövőben vegyék tekintetbe a testvéregyházak bibliikus irodalmi értékeit.

A bibliafordítók számára már eddig is evidens volt, hogy Károli Gáspár, Káldy György, Heltai Gáspár, valamint Pázmány Péter míves magyar átültetései milyen nagy segítséget nyújtottak az eredeti szöveg megértése céljából. Hasonlóképpen a holt-tengeri iratok tanulmányozói is tisztában voltak azzal, hogy Vermes Géza és Fröhlich Ida kutatási eredményeit nem lehet nélkülöz-

ni a tudományos munkában. De János evangéliumának magyarázói is tudják, hogy nem hagyhatják figyelmen kívül Bolyki János, Farkasfalvi Dénes, Kárner Károly, Lenkeiné Semsei Klára magyarázatait.

Ez a lexikon több mint 400 kutató életrajzát és publikációinak ismertetését tartalmazza. 1046-tól 2015-ig tekintti át a magyar bibliakutatás történetét, és egy helyre összegyűjti mindazokat a bibliikusokat, akiket eddig szétválasztott a konfesszió, a vallás vagy a világnézet, és mintegy 100 ma élő magyar biblikust sorakoztat fel és mutat be a Kárpát-medencében élő írásmagyarázók közül. Ezek mellett még több mint 70 kutatóműhelyt, illetve szakkönyvtárat ismertet.

Benyik György tudatában van annak, hogy az általa összeállított és most kiadott lexikon nem lehet teljes és tökéletes. Ezért közli a fűlszövegben: „Ez a könyv kísérlet, így nem mentes hibáktól, tévedésektől, ezért feltétlenül számítunk az olvasók visszajelzéseire, hogy javítsuk azokat.”

A JATEPress Kiadó munkatársai áttekinthető formában szerkesztették meg a kötetet, amelyben a kutatók arcképeit is láthatjuk. A lexikon megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

A lexikon olyan gazdag anyagot nyújt az olvasók számára, amely által közelebb kerülnek egymáshoz az eddig csak névről vagy bibliográfiai adatból ismert magyar írásmagyarázók.

Reméljük, hogy az újabb kiadásba azok az ifjú teológusok neve is bekerül, akik most kezdik elmélyült írásmagyarázati tevékenységüket.

Geréb Zsolt